

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Role ohrazených poloh v sídelní struktuře řivnáčské
kultury**

Vanda Hubocká

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

**Role ohrazených poloh v sídelní struktuře řivnáčské
kultury**

Vanda Hubocká

Vedoucí práce:

PhDr. Petr Krištuf, PhD.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2016 .....

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Petru Krištofovi, PhD. za jeho cenné rady, připomínky a za trpělivost, kterou mi věnoval.

Obsah

1	ÚVOD	3
2	CÍLE PRÁCE	4
3	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ENEOLITU	4
4	OHRAZOVÁNÍ V ENEOLITU	6
5	CHARAKTERISTIKA ŘIVNÁČSKÉ KULTURY	7
5.1	Historie bádání	7
5.2	Vztah k ostatním kulturám	9
5.3	Movité artefakty	10
5.4	Sídelní areály	11
5.4.1	Pohřební areály	11
5.4.2	Rovinná sídliště	12
5.4.3	Obytné jednotky	12
6	OHRAZENÉ AREÁLY ŘIVNÁČSKÉ KULTURY	13
6.1	Popis vybraných lokalit	14
6.1.1	Vrch Řivnáč	14
6.1.2	Homolka u Stehelčevsi	15
6.1.3	Denemark u Kutné Hory	19
6.1.4	Slánská hora	21
6.1.5	Čertovka u Vraného	23
6.1.6	Zámky u Bohnic	24
6.1.7	Hradiště Šárka	25
6.1.8	Stará Kouřim	25
6.1.9	Hradištko v Toušeni	26
6.1.10	Čáslavský hrádek	27
7	ROLE OHRAZENÝCH AREÁLŮ	28
7.1	Řivnáčská kultura	29
7.2	Srovnání vybraných lokalit	29
7.3	Zázemí ohrazených areálů	30
7.4	Účel ohrazených areálů řivnáčské kultury	31
8	ZÁVĚR	33

9	RESUMÉ	33
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	35
11	SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	38

1 ÚVOD

Ohrazené areály tvoří nedílnou součást sídelní struktury eneolitických kultur. V případě kultury řivnáčské se v kontextu našeho území můžeme téměř vždy bavit o výšinných sídlištích či hradištích budovaných na dominantních, strategických polohách. Lokality řivnáčské kultury na našem území pocházejí z více než 250 katastrů a zaujímají především pražsko-slánskou oblast. Dnes je známo přes osmdesát výšinných osad s dokladem řivnáčského osídlení, ale intenzivně zkoumána a řádně publikována byla pouze frakce celkového počtu těchto lokalit.

Lokality, které jsem si zvolila, jsou vrch Řivnáč, Homolka u Stehelčevsi, Denemark u Kutné Hory, Slánská hora, Čertovka u Vraného, Zámky u Bohnic, hradiště Šárka, Stará Kouřim, Hradištko v Toušeni a Čáslavský hrádek. Jedná se o polohy alespoň zčásti prozkoumané a publikované, včetně velmi důkladně zpracované Homolky a Denemaku. V několika případech nebyly u těchto areálů doposud prokázány stopy po ohrazení, ať už z důvodu zničení lokality těžbou či nedostatečnou dokumentací, ale existence opevnění alespoň v podobě palisády je předpokládána.

Neolitická a eneolitická ohrazení jsou již dlouho předmětem diskuzí, ale zatím se nepodařilo dojít k jednotné interpretaci. Dlouho se předpokládalo, že se jedná o obchodní či shromažďovací střediska, stavby obranného rázu nebo refugia. Dnes jsou nejčastěji interpretována jako střediska s hlavní symbolicko-ceremoniální funkcí.

2 CÍLE PRÁCE

Tato práce se zaměřuje na popis mnou vybraných ohrazených poloh řivnáčské kultury, který utvořím na základě studia publikované literatury. První část bude věnována základní charakteristice eneolitu a řivnáčské kultury, zatímco druhá část se zaměří na deskripci nejlépe prozkoumaných ohrazených areálů. U těchto polykulturních lokalit se zaměřím pouze na jejich řivnáčskou fázi, případně blíže přiblížím sídelní fázi dané lokality. V poslední části budu na základě nashromážděných informací a kompilace z literatury diskutovat jejich účel a roli v sídelní struktuře, a srovnávat je s areály podobného typu. Součástí práce bude, včetně obrazových příloh, i několik grafů sledujících nadmořskou výšku, rozlohu, fortifikační díla, a také jednoduchá prostorová analýza sledující řivnáčské osídlení v okolí tří vybraných lokalit.

3 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ENEOLITU

Eneolit, chalkolit, pozdní doba kamenná nebo také doba měděná, je poslední vývojovou fází doby kamenné. Jeho důležitost spočívá v proměnách společnosti, kulturní rozmanitosti a využití nových hospodářských vymožeností v podobě využití jednoduchého oradla a vozu (Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 85). Co se týče společnosti, utváří se tzv. patriarchát, tj. dochází ke změně vztahů na základě věku a pohlaví a ke zdůraznění mužského elementu, jehož odraz můžeme vidět v mužské hrobové výbavě, jejíž obvyklou součástí je sekeromlat (Neustupný 2008, 11; Buchvaldek 1985, 114).

Pohřební ritus je žárový i kostrový, uplatňuje se pohřbívání pod mohylami, pseudomegalitické hrobky, objevují se ploché hroby, ale i hroby hromadné či jiné zvláštnosti (Podborský 1997, 93). Pro bližší specifikování je pro časný a starší eneolit doloženo pohřbívání pod dlouhými mohylami, kdežto ve středním eneolitu jsou poznatky o ritu mizivé. Mladší eneolit již ale naopak vykazuje známky dodržování určité tradice (Turek 2011, 73).

Důležitý význam má pro středoevropské a zejména české chronologické členění eneolitu jevišovická stratigrafie, kterou začátkem 20. století zdokumentoval J. Palliardi na Starém Zámku u Jevišovic. Na dně souvrství identifikoval úzkou vrstvu pozdní moravské malované keramiky, na kterou navazovala kultura nálevkovitých pohárů (C2), kultura badenská (C1) a jevišovická (B). Kultury pozdního eneolitu se zde nevyskytovaly, přičemž svrchní vrstva patří středověku (Podborský 1997, 94).

Na základě kalibrovaných radiokarbonových dat a dendrochronologie je začátek eneolitu datován k letem 4500/4400 př. Kr. a konec do let 2300/2200 př. Kr., kdy nastupuje doba bronzová. Jeho absolutní trvání tedy přesahuje dva tisíce let (Neustupný 2008, 14). Rámcově je eneolit dělen na čtyři období, a to na časný (4400/4300 - 3900), starší (3900/3800 - 3600/3500), střední (3600/3500 - 2900/2800) a mladší (2900/2800 - 2200/2000).

Časný eneolit trval asi tři až čtyři století. V Čechách, na Moravě, v Rakousku a na západním Slovensku doznívají epilengyelské skupiny, jako například jenštejn či Praha-Střešovice, a poté kultura jordanovská, představující vliv z jihovýchodu. Dále se začíná projevovat kultura schussenriedská a michelsberská, přesouvající se do vyšších poloh (Sklenář - Sklenářová - Slabina 2002, 86 - 87; Podborský 1997, 98 - 99).

Starší eneolit vyplňují raná a starší kultura nálevkovitých pohárů a kultura siřemská, která se šíří dále na Moravu. V západních Čechách stále doznívá michelsberská kultura a na jižní Moravě kultura epilengyelská (Sklenář - Sklenářová - Slabina 2002, 86).

Ve středním eneolitu badenský kulturní komplex ukončuje vývoj pozdně lengyelských kultur a sjednotil situaci i na území střední Evropy. V Čechách pokračuje mladší stupeň kultury nálevkovitých pohárů (salzmündský), a začíná se projevovat bolerázská fáze badenské kultury. V mladší fázi středního eneolitu dochází k rozpadu regionální badenské kultury a následnému plynulému vývoji kultury řivnáčské. Nositelé chamské kultury se začínají

souvisle usazovat v západních a jihozápadních Čechách, a ze severozápadu a severovýchodu na naše území proniká kultura kulovitých amfor, která se usazuje na výšinných sídlištích. Na jižní Moravě dominuje jevišovická kultura a na jihovýchodní Moravě doznívá bošácký stupeň kultury badenské (Sklenář - Sklenářová - Slabina 2002, 86 - 87; Podborský 1997, 99).

V mladším eneolitu dochází k nejvýraznějšímu rozvoji. Přichází vlna dvou odlišných skupin: kultury se šňůrovou keramikou a kultury zvoncovitých pohárů. Kultura se šňůrovou keramikou k nám přichází ze středního Německa a postupně odtud proniká na Moravu, do Švýcarska a Rakouska. Kultura zvoncovitých pohárů směřuje spíše do severní střední Evropy, a to z jihu a jihovýchodu (Podborský 1997, 106).

4 OHRAZOVÁNÍ V ENEOLITU

Je možné, že budování rondelů pokračovalo ještě začátkem eneolitu. Rondely jsou považovány za předchůdce jihoanglických „henge“, tj. kruhových staveb. Příkopová ohrazení oválného půdorysu jsou ve středoevropském kontextu starší než 5000 let (kultura s lineární keramikou) a jsou typickým znakem ohraničování prostoru pravěkých kultur. Tyto rozlehle kruhové objekty pochází zejména ze středního Podunají (Gojda et al. 2002, 373). Ta úplně nejstarší ohrazení, označovaná jako causewayed enclosures, dosahují v průměru až 400 m a jsou tvořena několika příkopy a velkým množstvím přerušovaných vstupů po jejich obvodu. Příkladem je zejména anglická lokalita Windmill Hill. Tyto stavby budované ve vyšších polohách jsou dnes interpretovány jako kultovní shromaždiště, na rozdíl od dřívějších názorů, které si přikláněly k tomu, že se jedná o pevnosti či ohrady pro dobytek (Gojda et al. 2002, 374).

Prvními „budovateli“ eneolitických palisádových či příkopových ohrazení, tzv. erdwerke, byli ve střední Evropě nositelé michelsberské kultury a kultury nálevkovitých pohárů (Gojda et al. 2002, 376). Tyto dvě kultury sídlily i ve

výšinných polohách, ale není zde prokázána přítomnost opevnění či ohrazení. Výjimkou je Cimburk u Kutné Hory, lokalita s nálezy kultur nálevkovitých pohárů a badenské, kde byla prokázána dvojice paralelních příkopů. Zajímavá je lokalita šiřemské fáze kultury nálevkovitých pohárů v Makotřasech u Prahy. Jedná se o ohrazení čtyřúhelníkovitého tvaru, interpretované jako symbolický monument vybudovaný na základě astronomických znalostí lidí (Pleslová-Štiková 1985, 161). U kultury zvoncovitých pohárů a kultury se šňůrovou keramikou nejsou ohrazení dokázána, podobně jako u kultury chamské, které je ale několik ohrazených poloh připsáno (Neustupný 2008, 21). Hrazená výšinná sídliště jsou typická pro kultury konce staršího a celého středního eneolitu - mohutná výšinná hradiště přicházejí zejména s kulturou řivnáčskou (Denemark u Kutné Hory, Homolka u Stehelčevsi) (Sklenář - Sklenářová - Slabina 2002, 402).

Společným znakem eneolitických ohrazení je opět přítomnost přerušovaných vstupů, které v podstatě zeslabují obrannou funkci, takže od interpretace těchto míst jako obranných či vojenských areálů je dnes již upuštěno (Neustupný 2008, 21).

5 CHARAKTERISTIKA ŘIVNÁČSKÉ KULTURY

Řivnáčská kultura, spadající do závěrečného úseku středního eneolitu (3000 – 2900/2800 př. Kr.), představuje závěrečnou etapu české větve badenské kultury (Pleiner 1978, 253). U nás se rozpíná na více než 250 katastrech, zejména ve středních Čechách, z čehož více než osm desítek představují výšinné lokality (Zápotocký - Zápotocká 2008, 274). V zásadě se dělí na dva stupně. První, tzv. protořivnáčský nebo přechodný stupeň, je, co se týče nálezů, doposud velmi málo zdokumentovaný. Druhý, klasický stupeň, již reprezentuje většina řivnáčských lokalit. V mladším stupni této fáze již zaniká většina středočeských výšinných lokalit (Zápotocký - Zápotocká 2008, 205).

5.1 Historie bádání

Do třicátých let byla řivnáčská kultura součástí poměrně rozsáhlého a na první pohled velmi rozmanitého komplexu zvaného jako tzv. kultura nordická, řadící se spíše k důležitějším a nedílným formacím kultury se šňůrovou keramikou a kultury zvoncovitých pohárů (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 127). Tento komplex, pojmenovaný Karlem Buchtelou, se vyznačoval různými prvky typickými pro severní oblast (Stocký 1926, 93). Tato klasifikace byla ale výsledkem nadhodnocení severských vlivů, ale již v té době zde byl vidět jistý vliv ze severovýchodu, který se týkal předmětů, jež později reprezentovaly kulturu řivnáčskou. Na výraznou dominanci severovýchodních prvků v kultuře nordické již poukazoval Albín Stocký jen samotnou změnou tohoto názvu na tzv. „českou nordickou kulturu“ (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 127).

Identifikace řivnáčské kultury, její označení a vypracování relativní chronologie jsou především zásluhou Jana Axamita, kterému se v rámci české nordické kultury podařilo definovat kulturu, kterou dle charakteristického výšinného sídliště Řivnáč u Žalova, zkoumaného Čeňkem Rýznerem roku 1884, pojmenoval kultura řivnáčská. Považoval jí za kulturu cizího původu, která do středních a západních Čech pronikla skrze Moravu z jihu (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 128).

J. Axamit také poukázal na podobnost kultury řivnáčské a předcházející kultury badenské a na to, že není obhajitelné považovat český eneolit za jednotný komplex nordických prvků. Přesto Axamitovi poznámky upadly v zapomnění (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 128).

Jako samostatný kulturní celek byla řivnáčská kultura oficiálně přijata až v 50. – 60. letech minulého století, a to na základě intenzivních studií českého eneolitu, ke kterému přispěli zejména Norbert Mašek, Jiří Neustupný či Václav Moucha (Zápotocký 2008, 96).

K dalšímu širšímu poznání a identifikaci ohrazených poloh a řivnáčské kultury obecně přispěly výzkumy na Homolce – Stehelčevsi, započatý J. W. Fewkesem, a na lokalitě Čertovka u Vraného vedený Antonínem Knorem (Pleiner 1978, 253).

Přesto ale mnoho podobných lokalit zkoumaných v 19. – 20. století zůstává doposud nezpracovaných (Zápotocký – Zápotocká 2008, 7).

5.2 Vztah k ostatním kulturám

Řivnáčské kultuře se z územního i sídelního hlediska nejvíce podobá jevišovická kultura. Právě v roce 1971, při zkoumání vrstvy III na Čáslavském hrádku, upozornil J. Palliardi na shodu prvků jevišovické a v té době ještě neznámé řivnáčské (nordické) kultury. Dle Palliardiho se na Moravě uplatnily vlivy z jihu, kdežto v Čechách ze severu. Příbuznosti jevišovické a řivnáčské kultury si povšiml také Jan Axamit a další čeští badatelé, jež uznávali vertikální stratigrafii, zjištěnou J. Palliardim na Starém Zámku u Jevišovic (Pleslová-Štiková 1971, 85). Keramická výbava těchto dvou kulturních skupin je téměř totožná. Příbuzné jsou si i z hlediska výšinných lokalit, na Moravě je to například Grešlovské Mýto a na území Čech Denemark u Kutné Hory (Pleslová-Štiková 1971, 85).

Zjištění podobností jevišovické a řivnáčské kultury vychází především z materiálu vrstvy B v Jevišovicích. V obou kulturách se vyskytují podobné typy základní keramiky s odlišností ve frekvenci či detailech výzdoby. U obou skupin se objevují zásobnice se slámovaným tělem a hlazeným hrdlem, misky s tunelovitými uchy, hmoždíře s bradavkovitými výčnělky nebo džbány s ansa cornuta. U řivnáčské kultury jsou například výraznější nálevkovité mísy, na Moravě to jsou poté baňaté dvouuché amfory s úzkým hrdlem (Pleslová-Štiková 1971, 85 - 86).

Určité shody vykazuje v hraničních oblastech i jihočeská a západočeská kultura chamská, jejíž vznik je dnes také spojován s kulturou badenskou. Často se na chamských a řivnáčských lokalitách vyskytují sídelní stopy kultury kulovitých amfory – u řivnáčské kultury je to na více než 50 lokalitách (Zápotocký 2008, 98; Pleiner 1978, 254).

5.3 Movité artefakty

Typickým znakem movitých artefaktů řivnáčské kultury, v tomto případě keramiky, jsou tzv. džbány s ansa cornuta (rohatá ucha) dnes interpretované jako picí nádoby používané při picích slavnostech. Nálezy z výšinných lokalit představují zejména fragmenty vysokých dvouuchých amfor nebo velkých zásobnic s charakteristickým slámovaným dekorem. Další typickou keramikou jsou misky s ven vyhnutým hrdlem nebo vodorovným tunelovitým ouškem. Po džbáněch s ansa cornuta jsou druhým nejtypičtějším tvarem tzv. lublaňské misky charakteristické středovou nožkou a zdobením v podobě vypíchaných či šrafovaných trojúhelníků (Turek 2005, 259 - 260).

Štípanou kamennou industrií v období řivnáčském tvořily úštěpy a čepele ze silexů a hroty šípů trojúhelníkovitého nebo srdcového tvaru. Štípaná industrie byla ale na technicky nevyspělé úrovni (Pleiner 1978, 254; Zápotocký 2008, 109).

Broušenou kamennou industrií představují tesly, sekery, dláta a sekeromlaty. Jsou to například sekerky typu slánská hora s lichoběžníkovitým tvarem a zbroušenými boky, ostatně využívané jako teslice k opracování dřeva. Dále sekerky ze spilitu cizího původu a nože a sekáče z břidlice, jejichž nálezy pocházejí například z lokalit Čertovka u Vraného či Slánská hora (Pleiner 1978, 254 -257; Zápotocký 2008, 107).

Jako i u jiných pozdně badenských kultur je i v tomto období nápadný počet výrobků z kostí a parohoviny. Zde tvoří drtivou většinu drobné tvary v podobě šídel, dlát, hladítek, hrotů či špachtlí. Nejvíce nálezů opět pochází z výšinných osad (Zápotocký 2008, 109).

5.4 Sídlní areály

Kromě typických výšinných ohrazených sídlišť, kterým se budu věnovat v další kapitole, jsou v řivnáčské kultuře rozeznány rovinná sídliště a pohřební areály, respektive pohřební ritus. Ojediněle se vyskytuje i sídlení v jeskynních či skalních převisech (například u Tetína), které byly nepochybně využívány pouze sezónně, například při lovu nebo jako dílny (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 145).

5.4.1 Pohřební areály

Řivnáčský lid pravděpodobně prakticoval žárový i kostrový ritus. Zatím největším odkrytým pohřebišťem jsou Běchovice, zkoumané v letech 1968 - 1969. Žárový ritus zde byl doložen čtyřmi hroby v podobě keramických urn, tzv. popelnic, uložených v kamenných skříňkách. Možná je i existence mohylových násypů na základě mělkého uložení hrobů (Turek 2005, 264). Příkladem je hrob z Úholiček naznačující existenci mohylového násypu (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 179). Další podobou popelnicových hrobů je prosté uložení v zemi, nebo výjimečně i uložení urny v rohu polozemnice (např. v Tuchoměřicích). Výše zmíněné skříňkové hroby se zpravidla nacházejí uvnitř osad, na rozdíl od popelnicových hrobů, které jsou známé i z jejich obvodu. Z výšinných sídlišť je žárový ritus v podobě popelnic doložen na Čertovce u Vraného a v Homolce u Stehelčevsi, kostrový hrob poté z hradištěka Toušeň (Zápotocký 2008, 104). Z tohoto vyplývá, že počet hrobů či aktivit vykazující pohřební ritus u řivnáčské kultury je opravdu minimální. Vysvětlením by mohl být způsob zacházení s ostatky, který se v archeologických kontextech nezachová, či intenzivní obdělávání půdy, při němž dojde ke zničení kontextu v případě uložení žárových hrobů pod mohyly při povrchu země (Turek 2005, 264). Další možností je například zanechání ostatků zesnulých v krajině. Další dnes archeologicky nezachytitelnou eventualitou pohřbívání mohlo být házení spálených či nespálených těl do vodních toků. Voda ostatně musela hrát velmi důležitou roli

při budování výšinných sídlišť, jelikož se vždy nacházejí v jejich blízkosti (Mašek 1971, 90).

5.4.2 Rovinná sídliště

Rovinná sídliště tvoří nedílnou součást sídelní struktury řivnáčské kultury. Zastává se názor, že se osady v blízkosti výšinných areálů podílely na jejich obživě a v případě zničení či zániknutí vesnice se její obyvatelé stahovali do blízkých výšinných osad (Zápotocký - Zápotocká 2008, 272). Příkladem prozkoumaného rovinného sídliště je například pískovna v Praze-Lysolajích a Klučov, kde se jednalo o shluky ve vzdálenostech až 100 m složené z polozemnice a několika jam, což svědčí o náhodné, neplánované koncepci (Zápotocký 2008, 102).

5.4.3 Obytné jednotky

Půdorysy řivnáčských obydlí byly odkryty na řadě výšinných i nížinných sídlištích. Standartně se vyskytují menší, jednorodinné obytné jednotky, které se dělí na dva typy. Jsou to polozemnice čtvercového půdorysu či obdélníkovitého půdorysu, charakteristické jak pro výšinné, tak pro rovinné osady. Průměrná velikost se pohybuje kolem 25 m² a konstrukčně se dělí do dvou skupin. U první skupiny se nevyskytují žádné stopy po kúlové konstrukci a jsou zpravidla bez ohniště (Zámky u Bohnic). Druhá skupina nese stopy po rohových kúlech či jiných sloupových konstrukcích (Lysolaje, Praha-Bubeneč). Pro tento druh polozemnic je typický čtvercový půdorys o délce stěn asi 4 m, s jedním nebo dvěma topeništi, zpravidla umístěných uprostřed (Zápotocký 2008, 105).

Druhým typem řivnáčských obytných jednotek jsou domy povrchové, které se svou konstrukcí i rozměry podobají polozemnicím, ale jejich doklady existují pouze z výšinných areálů, kde přítomnost skalního podloží

neumožňovala zapuštění polozemnice pod povrch terénu (Zápotocký 2008, 105).

Vyskytují se samozřejmě ale i stavby různorodější. Zajímavá je například odkrytá polozemnice ve Zličíně, jejíž nálezový inventář tvořilo nepřeborné množství odpadového materiálu štípané a broušené industrie, který ale s funkcí samotného objektu nemusel mít nic společného. Na základě toho, že po zániku takovéto stavby zůstává v zemi dutina, která se postupně zaplňuje sídlištní vrstvou obsahující pracovní odpad či keramiku, je možné, že v této polozemnici nebo v její blízkosti probíhala pracovní činnost (v tomto případě výroba broušené či štípané industrie). Zůstává tedy otázkou, jakou funkci tyto objekty zastávaly. Absence ohnišť či jiných otopných zařízení vylučuje možnost obytné funkce, ačkoli se v některých objektech vyskytovala kamenná drtidla ke zpracování obilí. Často velmi malá velikost těchto objektů se ale shoduje s představou výše zmíněných jednorodinných obydlí (Turek 205, 262 - 263).

Další řivnáčské chaty byly u nás odkryty na řadě lokalit. Kromě nálezů z výšinných poloh, kterým budou věnovány další kapitoly, se jedná například o Vliněves, Klučov, Miškovice, Hradenín či Bezděkov (Dobeš a kol. 2007, 31).

6 OHRAZENÉ AREÁLY ŘIVNÁČSKÉ KULTURY

Důležitou část nálezové základny řivnáčské kultury tvoří výšinná, ve valně většině ohrazená/opevněná sídliště či hradiště, mezi které patří zejména Homolka u Stehelčevsi, Denemark u Kutné Hory nebo Čertovka u Vraného.

Výšinná sídliště bývají umístěna ve strategických polohách, tj. na ostrožnách, vrcholcích kopců nebo terasovitých plošinách, a výrazně alespoň ze dvou stran převyšují okolní terén (Sklenář - Sklenářová - Slabina 2002, 401). Mohou být otevřená či hrazená, ale v případě řivnáčské kultury se skoro vždy vyskytuje minimálně jednoduché palisádové opevnění.

Fenomén výšinných sídlišť byl dlouho interpretován jako strategicko-obranná struktura, ale v poměrně nedávné době byla jejich funkce zpochybněna Evženem Neustupným, který jejich roli interpretuje jako symbol lidské společnosti. Charakteristickým znakem eneolitických výšinných sídlišť je totiž poměrně častý výskyt bran či vstupů v obvodu ohrazení, což snižuje jejich obrannou funkci (Turek 2005, 260).

6.1 Popis vybraných lokalit

6.1.1 Vrch Řivnáč

Vrch Řivnáč, eponymní lokalita řivnáčské kultury, se nachází v katastru obce Roztoky, přesněji na levém břehu Vltavy. Jedná se o skálu téměř nepřístupnou, tvořenou suťovými svahy a sporadicky pokrytou břízami (Nový 2011, 19). Náhorní plošina lichoběžníkového tvaru má výměru asi 0,17 ha. Její nejdelší strana je ta severní, jejíž okraj se v podobě skály tyčí nad Vltavou. Jižní strana je pouze 90 m širokým sedlem, chráněným 12 m dlouhým náspem. Východní a západní strany byly částečně lemovány valy (Rýzner 1884, 211).

Jako první zde v letech 1882 - 1884 provedl výzkum roztocký lékař Čeněk Rýzner. Tímto se zasloužil o zachování důležitých pramenů, které by jinak podlehly činností přírody i člověka. Zanedlouho poté Rýzner publikoval Článek v Památkách archeologických a místopisných (1884), kde velmi důkladně popsal jeho stav poznání Vrchu Řivnáč (Nový 2011, 19). Předpokládal, že sídliště bylo opevněné a chráněné minimálně pomocí palisády (Borkovský 1949). Po více než padesáti letech Jan Axamit využil název této lokality k pojmenování kultury, kterou dnes známe jako kulturu řivnáčskou (Nový 2011, 20).

Ivan Borkovský roku 1948 položil menší sondu na jihozápadním okraji svahu směřující od plochy dolů. Tímto se potvrdila existence dvou palisád chránících osadu ve dvou fázích. Starší, jednoduchou palisádu, která nejspíše zanikla požárem, nahradila zdvojená palisáda, před níž byl vyhlouben příkop

(Borkovský 1949). Ohrazení chránilo osadu tam, kde chyběly strmé svahy fungující jako přirozená ochrana; tedy na jižní, jihozápadní a jihovýchodní straně (Nový 2011, 21).

Typické nálezy představovaly džbány s ansa lunata, slámované zásobnice, různé tvary nádob s plastickou či rytou výzdobou, ale i kamenné a kostěné nástroje (Nový 2011, 21).

6.1.2 Homolka u Stehelčevsi

Homolka (obr. 6, 7) se nachází na východním okraji obce Stehelčeves v okrese Kladno, asi 21 km severozápadně od Prahy. Její vrch, s maximálním převýšením 23 m, dominuje plochému údolí ledvinovitého tvaru (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 20 - 21).

Jako první se o Homolce u Stehelčevsi zmiňují Václav Schmidt a J. L. Píč v krátkých článkách z konce 19. století. Píč se o Homolce zmiňuje také v jeho díle Starožitnosti země české (1899). Roku 1899 Schmidt píše, že Národní muzeum obdrželo zprávy o nálezích střepů a kostí na Homolce, a že tuto lokalitu roku 1894 navštívil (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 19). Popisuje jí jako rozlehlou, ze všech stran mírnými svahy ohraničenou kotlinu, z jejíhož středu vystupuje ploché elipsovitě návrší o výměře 0,575 ha s průměrem 122 kroků od západu k východu. Západní a severní strany jsou tvořeny příkrými srázy, východní a jižní jsou táhlé a stupňovité. Dle Schmidta se jednalo o původní místo hliněných valů. Celou kotlinou poté protéká Dřetovický potok a severozápadním směrem se od úpatí táhne hráz, která je pozůstatkem „Královského rybníka.“

Západní okraj Homolky byl pokryt popelovitou vrstvou, 1 – 1,5 m silnou; asi 60 cm pod povrchem. V této části také Schmidt našel zbytky hliněných nádob, kostěných nástrojů, mazanice a zvířecích kostí. Nádoby byly různých tvarů většinou miniaturní až střední velikosti. Nejčastěji se jednalo o vyšší,

štíhlejší tvary s protáhlými hrdly opatřenými uchy. Malá část keramiky byla tuhovaná, jiná hlazená nebo slámovaná. Ozdoby se objevovaly ve formě plastických pásků, svislých či důlkovaných, a ve formě pupků různých tvarů. (Schmidt 1896, 444 – 447). Tyto nálezy jsou uloženy v Národním muzeu v Praze (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 19).

Roku 1926 provedl tehdejší student Antonín Knor menší výkop na severozápadní straně, a ve stejném roce navštívil Homolku i Jaroslav Böhm, který vykopal dvě jámy na severovýchodním svahu. Pomíchaný materiál z těchto exkavací je uložen v Archeologickém ústavu v Praze (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 19).

V létě roku 1929 byla do Československa vyslána menší americká expedice pod vedením J. V. Fewkese, jež měla za úkol u nás provést několik průzkumných sondáží. Důvodem bylo zjistit možnost systematických výzkumů, a to ne jen u nás, ale v celé střední Evropě. Američané v Čechách „otestovali“ 19 lokalit od neolitu po naši pozdní dobu hradištní. Toto vše proběhlo za asistence českých archeologů, zejména Karla Buchtely a Jaroslava Böhma (Fewkes 1932, 357 - 358).

Samotný archeologický výzkum na Homolce proběhl v letech 1930 – 1931. Zjištěny byly dvě palisády ze dvou různých období. První pravděpodobně obklopovala Homolku ze všech stran. Kůly tohoto ohrazení byly naskládány velmi blízko u sebe, zahloubeny do předem vykopaného příkopu a zaraženy hluboko do břidlicové skály. Kolem palisády nebyl doložen násyp, ale byly k ní připojeny dvě hráze skládající se z dvojité řady masivních kůlů, které v mnoha ohledech připomínaly středověká opevnění. Na severozápadním rohu byla nalezena úzká brána, jež mohla sloužit jako přístup k vodnímu zdroji (Fewkes 1932, 387 - 388). Druhá palisáda se svou konstrukcí výrazně lišila, ale její popis přiblížím až v části následující.

Objevených 147 kulturních jam z velké části reprezentovalo obytné jednotky, z čehož bylo čtyřicet čtyři „chat“ dobře rozpoznatelných na základě

kulových jamek, zahloubených jam a nalezeného materiálu. Chaty měly obdélníkový tvar; 4,25 x 6,5 m na délku a 3 x 5 m na šířku. U prostších chat byl hřeben střechy podepřen silnými kůly. Tomu, že se jednalo o poměrně mohutné konstrukce, napovídají i velké kůly v rozích. U novějších, rozvinutějších chat, byla konstrukce zcela odlišná. Nacházely se totiž na svahu, na místě, které vzniklo vybudováním druhé palisády (Fewkes 1932, 384 - 385).

Na základě těchto poznatků Fewkes rozlišil na Homolce tři stavební fáze. Toto popisují pro představu při srovnání s následujícím výzkumem.

Po smrti J. V. Fewkese v roce 1941 převzala iniciativu Emilie Pleslová-Štiková a Robert W. Ehrich, bývalý asistent Fewkese, kteří na Homolce provedli v letech 1960-1961 zásadní revizní výzkum, který interpretaci nálezové situace velmi pozměnil (Pleslová 1963, 134).

Vnitřní a starší obranný systém se skládal z vnitřní palisády (palisáda I), tří bran (brány I, II a III), a z vnějšího zesilujícího příkopu vybudovaného na jižní straně mezi branami I a II. Toto ohrazení v podstatě obklopovalo celou plochu Homolky (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 31).

Na jižní straně se nacházely brány I a II, na severozápadním rohu byla nalezena dvojitá brána, jež nejspíše sloužila jako dobrý přístup k vodnímu zdroji. Součástí starší palisády byl i přes 2 m široký příkop ve tvaru „U“ druhotně narušený lomy, takže není jisté, zda měl příkop pokračovat podél palisády I, nebo je součástí až palisády novější. V místech, kde by měl příkop pokračovat, bylo vystaveno několik chat (G, H, Z, I a J), které musely být tomuto místu svou konstrukcí přizpůsobeny (Pleslová 1963, 135 - 136).

Vnější obranný systém se skládal z palisády (palisáda II) postavené na úpatí jižního svahu asi 12 m pod palisádou I. Na rozdíl od starší palisády byly kůly tohoto ohrazení zapuštěné do širokého, mělkého příkopu, zaražené ve vzdálenostech 2,5 m (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 40). Toto svědčí o mohutné horizontální konstrukci, která navazovala na kolmé kůly. Brána IV, nalezená na jižní straně, se konstrukčně podobala branám u palisády I (Pleslová

1963, 137). Celkem se zachoval 48 m dlouhý pozůstatek tohoto ohrazení, ale jeho předpokládaný průběh byl na východě narušen orbou (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 40 - 41).

Nejstarší chaty byly postaveny na hrboletém terénu již před vybudováním palisády I. Zachovalo se celých nebo částečně zachovalých 25 obytných jednotek dobře rozpoznatelných na základě kůlových jamek, a dalších 64 předpokládaných chat, jejichž interpretace je velmi ztížená vzhledem k opakovaným obděláváním půdy (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 46). Jak již dobře rozpoznal J. V. Fewkes, zajímavá je rychle se měnící technika konstrukce obydlí. Stavebně vyspělejší chaty měly silné kůly a zásahem do svahu upravenou podlahu. Ty technicky nejvyspělejší byly přizpůsobené průběhu příkopu, a to tak, že se vnitřní stěna kolmě sesekala, podlaha se udusala hlínou, a dolní části stěn se obložily kameny. S určitými výjimkami se rozměry chat pohybují mezi 3,5 x 3,5 m a 5 x 8 m (Pleslová 1963, 138 - 139). Tou je například chata B s rozměry 6,2 x 6,35 m.

Na lokalitě se samozřejmě našlo i nesčetné množství keramiky, kostěných a kamenných nástrojů, parohoviny, ozdob apod. Keramika je reprezentována pestrým množstvím tvarů a velikostí, včetně charakteristických džbánů s rohatými uchy, tzv. ansa lunata. Dále se objevují mísy, džbánky, hrnce, poháry, miniaturní nádoby, lžíce, závaží a i lidské idoly (Ehrich -Pleslová-Štiková 1968, 52 – 92). Na Homolce bylo nalezeno i několik lidských ostatků v podobě úlomků kostí a i celých lebek. Vyskytovaly se v chatách, příkopech a jámách (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 431).

Na rozdíl od interpretace J. W. Fewkese byly na základě horizontální a vertikální stratigrafie na Homolce rozeznány dvě stavební fáze. Fáze Ia, b; charakteristická starší osadou chráněnou palisádou I, a fáze II, tj. mladší osada, na jihu chráněna palisádou II. Tento vývoj se zdá být plynulý bez větších časových intervalů (Pleslová 1963, 138). Rozdělení první fáze na dvě periody je podpořeno superpozicí chaty A přes tři jámy, které nebylo možné rozlišit (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 104). Změny v obranném systému (nahrazení

palisády I palisádou II) vyústily v nedostatek obytného prostoru, v jednu chvíli tedy došlo k expanzi osady na jižní a jihovýchodní straně (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 101).

6.1.3 Denemark u Kutné Hory

Hradiště Denemark se nachází na jihozápadním okraji katastru u Kutné Hory. Jedná se o úzkou skalní ostrožnu o ploše asi 0,68 ha vystupující z údolí Vrchlice (obr. 4). Jižní strana převyšuje údolí o 40 m. Jedná se o příkrý, skalnatý sráz tyčící se za stejnojmenným mlýnem Denemark. Západní strana je rozdělena na dvě schodovité úrovně, které poté příkře přechází do bočního údolí. Východní strana je lemována terasovitým hřbetem, jenž poté, stejně jako u západní strany, strmě spadá k Vrchlici. Severní strana, nechráněná vegetací, se mírným kopcem napojuje na pláň táhnoucí se na severozápad (Zápotocký - Zápotocká 2008, 12 - 13).

První pravěké nálezy v podobě přeslenů, střepů, kamenných a kostěných nástrojů, zde objevili mlynáři František Těšitel a Alois Dospiva, kteří nálezy následně odevzdali do kutnohorského muzejního spolku Wocel. Poté, až v roce 1956, zde pracovníci AÚ ČSAV položili tři testovací sondy (Zápotocký - Zápotocká 2008, 13 - 14).

V roce 1980 zde započal náročný výzkum, který měl původně trvat přibližně tři sezóny, ale již první rok naznačil, že je situace mnohem složitější. Předpokládalo se, že se fortifikační systém skládal z jednoduché palisády, ale postupně se ukázalo, že se jedná o mohutnou fortifikaci skládající se z akropole, přehradí, palisády, hradeb, příkopů a valů (Zápotocký – Zápotocká 2008, 14 a 87).

Na akropoli o výměře 1100 m² a maximální délce 50 m byla rozeznána severní a jižní část. Plocha akropole byla zkoumána 22 sektory o rozměrech 5

x 5 m, a v případě svahovitých terénů sondami. Toto platilo i v případě předhradí (Zápotocký – Zápotocká 2008, 22 a 25).

Jako předhradí jsou označovány plochy obepínající akropoli ze tří stran. Dělí se na severní, východní, západní a na tzv. čtvrtou polohu, dřívější mlýnský sad, na které jako jediné nebyly detekovány stopy po osídlení. Celková rozloha ploch všech tří předhradí je 3400 m², z čehož největší plochu zabírá předhradí severní (Zápotocký - Zápotocká 2008, 67).

Na Denemarku bylo prokázáno devět fortifikačních linií: obvodová a příčná palisáda a zbytky hlinitokamenné hradby na akropoli (obr. 5)w; vnější, střední a vnitřní příkop na plochách předhradí; hlinitokamenitý val na východním předhradí a dva hliněné valy mezi příkopy (Zápotocký - Zápotocká 2008, 87).

Na základě stratigrafických a prostorových vztahů mezi jednotlivými typy objektů zde byly rozlišeny dvě stavební fáze: starší a mladší (Zápotocký - Zápotocká 2008, 150).

Starší fázi představuje 34 objektů, z čehož 4 jsou nejisté funkce. Patří sem obytné stavby, otopná zařízení, palisádové ohrazení a zásobní jámy. Součástí palisádového ohrazení, které v této fázi chránilo celou plochu akropole, byla brána ulicovitého typu na severní straně; branka na západní straně, jež sloužila jako vstup na západní předhradí, a další možný vstup na jihovýchodním nároží, který se ale nedochoval. Celkový počet obytných jednotek v prostoru ohrazené plochy je odhadován na 14 – 18. První, větší skupina chat, byla vystavěna v jižní části akropole. Druhá skupina, skládající se z 5 – 7 obytných jednotek, se nacházela uprostřed. Pozůstatek po dalších dvou obydlích byl nalezen u východní brány. Na předhradí bylo identifikováno 9 polozemnic (Zápotocký - Zápotocká, 150 - 155). Tato fáze trvala přibližně 30 – 50 let (Zápotocký - Zápotocká, 279).

Superpozice několika chat, zejména polozemnice č. 53, nasvědčuje tomu, že přechod mezi starší osadou a mladší pevností byla plánovanou, na sebe navazující akcí, které předcházelo vyklizení a spálení obydlí. Následně

došlo k přestavbě na mohutnou fortifikaci, tedy mladší fázi, která započala vykopáním vnějšího a středního příkopu. Vytěžený kámen byl poté použit na konstrukci nepravidelně obdélníkovité hradby o rozměrech 45 x 28 m a výšce 2 – 2,5 m. Důkazem tohoto ohrazení je dochovaný hlinitokamenitý val na západní a severní straně (Zápotocký – Zápotocká 2008, 159 - 162). Akropoli rozdělovala jednoduchá palisáda na severní a jižní část a její opevnění zabíralo prostory tehdejšího předhradí (Zápotocký – Zápotocká 2008, 25 a 283). Do této fáze spadají tři veliké polozemnice vytesané do skály (Zápotocký - Zápotocká 2008, 284).

Časový interval mezi přestavbou se zdá být minimální. Tomu také napovídá již výše zmíněná superpozice chat na předhradí, přes jejichž základové jámy byly vedeny dva příkopy (Zápotocký - Zápotocká 2008, 283).

Řivnáčský nálezový fond tvoří z valné většiny keramika. Jedná se opět o rozmanité tvary džbánů, koflíků, mís, amfor, zásobních hrnců, miniaturních nádob, antropomorfních a zoomorfních plastik apod. (Zápotocký - Zápotocká 2008, 164 – 189). Bylo zde také objeveno několik lidských pozůstatků, jejichž většinu tvořily spálené kosti dospělého a mladšího jedince. Jedna spálená kost se našla v silu, dvě kosti v polozemnici a tři kosti v pecích (Zápotocký - Zápotocká 2008, 283).

Kromě řivnáčské kultury zde byly zachyceny stopy sídelní aktivity kultury nálevkovitých pohárů, bolerázského stupně badenské kultury a kultury se šňůrovou keramikou. Z doby bronzové poté knovízská a únětická kultura. Situace datované do 15. – 17. století jsou nejspíše spojeny s důlními pracemi (Zápotocký - Zápotocká 2008, 292 - 296, 304).

6.1.4 Slánská hora

Slánská hora leží východně od města Slaný. Náhorní plošinu, která má tvar nepravidelného čtverce, tvoří úrodné pole o výměře 2,2 ha. Severní a

západní stranu tvoří příkré srázy, strany východní a jihovýchodní, pozvolně se sklánějící, jsou již lépe přístupné. Důležitým faktorem je opět přítomnost vodního toku, dnešního Červeného potoka, obtékající vrch ze západní a severní strany (Schmidt 1895, 594 - 595).

Slaný se stal lákadlem již ke konci 18. století, výzkumy zde provedli např. Václav Krolmus či Matyáš Kalina z Jäthensteinu, který lokalitu interpretoval jako obětní místo (Moucha 1994, 15). František Karel Miltner, právní úředník ze Smečna, zde v hlubokých popelovitých vrstvách nalézal fragmenty hliněných nádob, zvířecí kosti, broušené kamenné nástroje a dokonce i celou hliněnou nádobu. O další archeologické nálezy se zasloužil Hynek Holweg, který zde během zakládání sadů při úpatí hory nalézal kostěné a kamenné artefakty, jež se po jeho smrti staly součástí sbírky Národního muzea v Praze (Smolík 1881, 449 - 450). V roce 1892 slánský Musejní spolek v čele s Václavem Štechem objevil na jižním svahu veliké množství artefaktů, od hliněných střepů, kostěných a kamenných artefaktů, po zvířecí kosti a pazourky. Další osobnosti spojené se Slánskou horou jsou Josef Ladislav Píč, Václav Schmidt a Josef Felcman. J.L.Píč měl v této době na starosti prehistorickou sbírku v Museu království Českého (Moucha 1994, 15 - 16).

Po delší době nezájmu o tuto lokalitu zde v roce 1942 provádí první záchranný výzkum moderního rázu Antonín Knor a Miloš Šolle. Na nejnarušenejším místě byl proveden výkop a položeny dvě sondy o rozměrech 5 x 1 m (Knor 1942). Jaroslav Böhm následně výzkum shrnul, a pokusil se interpretovat zjištěné stratigrafie. V letech 1953 - 1964 zde byl pravidelně prováděn záchranný výzkum, a to z důvodu ničení lokality těžbou (Moucha 1994, 16).

Řivnáčské kultuře na této polykulturní lokalitě náleží místy až 50 cm silná kulturní vrstva. Z důvodu těžby čediče se nedochovalo žádné opevnění, ale na základě poznatků z podobných výšinných lokalit, je opevnění v podobě palisád a příkopů předpokládáno. Kultuře dále náleží několik chat o rozměrech 4 x 5 m

(Moucha 1994, 118). Zajímavý je i nález dětského hrobu bez milodarů, pod kterým se nacházela kúlová jamka (Moucha 1959, 3)

6.1.5 Čertovka u Vraného

Čertovka leží asi 1,2 km severovýchodně od obce Vraný. Tato výšinná osada byla vybudována na pískovcovitém ostrohu trojúhelníkovitého tvaru o velikosti 3-4 ha, převyšujíc údolí Vranského potoka o 20 m. Jeho úzký tvar a svislé pískovcové stěny jej tvoří téměř nepřístupným, takže se jedná o velmi výhodnou polohu (Žebera 1952, 26).

V 50. letech zde bylo povrchoým sběrem získáno četné množství střepů různě zdobených, častý byl například slámovaný či voštinovaný dekor, plastická výzdoba a tunelovitá ouška (Žebera 1952, 27). Další, zásadní průzkum 2/3 plochy provedl na Čertovce Antonín Knor v letech 1953 - 1956 (Knor 1957, 51).

Jistá je existence dvou stavebních fází. V první fázi byla osada nejspíše nechráněna, a to z důvodu dvakrát přestavované polozemnice v místech, kde by mělo vést západní rameno příkopu, k jehož vybudování už ale nedošlo (Zápotocký 2008, 99 - 100).

V druhé fázi již tedy osadu chránila palisáda, kterou výzkum odkryl na severní straně. Její součástí bylo i východní rameno příkopu a 25 m dlouhá ulicovitá brána se dvěma rameny (Neústupný 2008, 99; Knor 1966). Severozápadní úsek palisády probíhal podél vnitřního úpatí kopce, a severozápadní úsek za vnitřním okrajem žlabu, později přeměněným v příkop (Knor 1966). Třetí stavební fázi nasvědčuje nedokončený příkop, který snad měl zesílit funkci palisády (Zápotocký 2008, 100).

Obytné jednotky jsou reprezentovány čtyřmi polozemnicemi. První z nich, o rozměrech 5,5 x 4,5 m; byla umístěna vně palisády. Kúlové jamky mimo chatu svědčí o zastřešení přesahující samotnou konstrukci. Druhá polozemnice, 4 x 5 m, byla pravděpodobně připojena k palisádě. Důkazem je například zesílení

palisády za jižní stěnou chaty. Třetí polozemnice, stojící mimo palisádu, je s rozměry 6 x 5 m tou největší na lokalitě. Její nálezový inventář tvoří dva měsíčkovité idoly a hliněný buben, což je interpretováno jako kultovní prostory. Čtvrtou, zcela odlišnou polozemnicí, je dvojobdélníkovitá chata vystavena vně palisády (Knor 1957, 51 - 53).

V severovýchodní části byly objeveny zbytky několika ohnišť podlážděných kameny a střepy rozbité zásobnice. Nelze vyloučit, že se nejedná o pozůstatky podlah hrnčířských pecí (Knor 1966).

6.1.6 Zámky u Bohnic

Zámky se rozkládají na pravém břehu Vltavy mezi ústím Drahaňského a Čimického potoka. Plochu o rozloze 6-7 ha na východě uzavírá val, zřejmě středověkého původu, ale s pravděpodobně mnohem starším základem (Turek 2005). Lichoběžníkovitá ostrožna převyšuje údolí řeky až 60 m. Vnitřní plochu hradiště ze severu obepínají svahy Drahaňského potoka a z jihu svahy Čimického potoka, na východě je poté ostrožna bezmála 30 m dlouhou šíjí (Křivánek 487, 2010).

Jako první v roce 1917 lokalitu prozkoumali bratři Hellichovi, kteří zde našli polozemnici v podobě čtvercového zahloubeného objektu ve středu ostrožny a několika menších kúlových jam. Nálezy dalších čtyřúhelníkových sídlištních objektů pocházejí z let 30., a to zásluhou L. Hájka a A. Jeništy. Další velká sbírka nálezů pochází z 60. let, kdy zde u hrany kopce probíhal záchranný výzkum pod vedením N. Maška a M. Slabiny. Zjištěné objekty i artefakty, včetně stopy po palisádovém ohrazení na jihozápadní straně, náleží řivnáčské kultuře (Zápotocký - Zápotocká 2008, 290; Dobeš a kol. 2007, 94).

6.1.7 Hradiště Šárka

„Kdo by z Pražanů neznal Šárku, úzké údolí s romantickými zříceninami skal s roztomilými rýhami, jimiž z jara se skály na skálu, od křoví ku stromům potůčkové ostýchavě se loudí! Kdo by neznal „divokou Šárku!“ Skaliska, kteráž od Podbaby až k Liboci azoickým pásmem pronikla, vyčnívají vzhůru jako zakleníduchové, a údolí nabývají po nich zvláštního rázu jakou Kameyka, Roztok a Ounětic“ (Beneš 1868, 165).

Hradiště Šárka se nachází na jihozápadním okraji Prahy ve velmi dominantní poloze. Rozlehle třídílné hradiště se dvěma předhradími obtéká ze severní, západní a jižní strany Šárecký (Litovický) potok. Západní areál hradiště o rozloze 25,4 ha tvoří komplex buližníkových skal a je nazýván Divoká Šárka, jež je od roku 1990 součástí Přírodního parku Šárka-Lysolaje. Její jihozápadní část je tvořena dvěma přirozenými útvary: Kozákovou skálou o rozloze 3 ha (označovanou jako akropole), jejíž severovýchodní okraj je s nadmořskou výškou 364 m nejvyšší polohou celého hradiště, a Šestákovou skálou o rozloze 0,4 ha. Strmé skalní stěny tvoří Šárku téměř nepřístupnou, pouze její východní strana je volně otevřená. Vnitřní předhradí s dochovaným valem i příkopem se nachází v prostoru zvaném Vanžov, který má podobu západního výběžku navazujícího na akropoli. Osa celého hradiště, o délce 820 m a šířce mezi 220 - 270 m, se táhne severovýchodním a severozápadním směrem (Gojda 2015, 4 - 5; Nechvátal 2012, 401).

Řivnáčskou kulturu reprezentují nálezy z obou protilehlých poloh - Šestákovy a Kozákovy skály (obr. 10, 11). Jedná se především o fragmenty sedmi misek typu lublaňských blat. Zdá se ale, ač z lokality výrazně převyšují pravěké nálezy, že k opevnění areálu došlo až v raném středověku, resp. v předpřemyslovském období (Gojda 2015, 11 a 31).

6.1.8 Stará Kouřim

Polykulturní lokalita Stará Kouřim (obr. 12) se nachází východně od města Kouřim. Má podobu mohutného ostrohu, jehož úpatí obtéká ze tří stran potok Kouřimka (Píč 1908, 519). Na jižní straně, nad strmými srázy Kouřimky, kde se

ostroh napojuje na pláň, zde řivnáčský lid vybuodoval hrazené sídliště o rozloze asi 4,8 ha a nadmořskou výškou 275 - 280 m (Zápotocký – Zápotocká 2008, 289). Vybuodoval jej v místech, kde později v době slovanské vzniklo trojitě opevnění v podobě polokruhovitého vnějšího valu o délce 1,32 km; dalšího opevnění o délce 0,82 km lemující přední hřeben a 0,4 km dlouhé vnitřní opevnění obepínající vnitřní část ostrožny. Celková výměra je přibližně 40 ha (Píč 1908, 519 - 521).

Řivnáčskou osadu chránila na jižním cípu několikanásobná palisáda široká 9 m a val. Doložena byla i řada malých obytných jednotek a jam. Mocné kulturní vrstvy obsahovaly zvířecí kosti, říční škeble, střepy se slámovanou výzdobou, fragmenty džbánů s rohatými uchy a tunelovitými oušky, misku lublaňského typu a další (Zápotocký - Zápotocká 2008, 290).

6.1.9 Hradiště v Toušeni

Výšinné sídliště Toušeň se nachází na západním okraji obce Lázně Toušeň. Jedná se o širokou lichoběžníkovitou plochu o rozloze 1,5 ha a nadmořské výšce asi 180 m. Její severní strana spadá strmými svahy do říční nivy, východní a jižní strany jsou pozvolnější a na straně západní se nachází hluboká rokle (Zápotocký - Zápotocká 2008, 290).

Jako první se o lokalitě zmiňuje Karel Žebera, který hradiště objevil na základě povrchových sběrů během pedologického výzkumu střeodočeského Polabí (Žebera 1952, 28).

Během exkavací v letech 1971-79 zde byly zjištěny čtyři řivnáčské polozemnice, několik odpadních jam, dva hroby kostrového ritu, 500 000 zlomků keramiky, zvířecí kosti, kamenná a kostěná industrie a kovové nástroje. Řivnáčské kultuře je zde dále připisována fortifikace v podobě profilu příkopu na západní straně akropole zčásti vysekaného do podloží. Příkop na jihovýchodní straně a val je již z raného středověku (Zápotocký - Zápotocká 2008, 290)

6.1.10 Čáslavský hrádek

Výšinná lokalita Čáslavský hrádek je protáhlý ostroh zdvihadící se nad soutokem Žákovského potoka a Brslenky (obr. 8). Náhorní plošina má nepravidelný oválný tvar o celkové rozloze 0,49 ha. Kromě té východní jsou všechny strany tvořeny příkrými skalnatými srázy dnes zarostlé křovinami (Zápotocký 1998, 557 - 558).

O poznání lokality se zasloužil především badatel Kliment Čermák. Jeho výzkum byl ale velmi amatérského charakteru, o čemž svědčí způsob výkopů, nekvalitní dokumentace a ztráta velkého množství nálezů. Čermák se o Hrádek zajímal již od roku 1876, přičemž soustavný výzkum započal v roce 1884 a trval snad do roku 1904. Výzkum Čáslavského hrádku byl v té době asi největší archeologickou akcí financovanou muzejním spolkem Včela Čáslavská, jejímž jednatelem byl právě Kliment Čermák (Zápotocký 1998, 559 - 560).

Eneolitické nálezy čítají asi 133 fragmentů keramiky, 27 kusů broušené industrie a několik set úlomků štípané industrie. Při srovnání s nálezovým fondem z jiných výšinných sídlišť je jasné, že se jedná o pouhé torzo původního materiálu. Řivnáčské kultuře náleží z celkového počtu 133 kusů asi 83 keramických střepů (obr. 9). Jedná se opět o džbány s ansa cornuta, bernburské koflíky, amforovité nádoby, mísy typu lublaňských blat nebo zásobní hrnce se slámovaným tělem (Zápotocký 1998, 563 - 564, 581).

Čáslavský hrádek byl osídlován již od středoevropské mladší doby kamenné. Na základě výše zmíněných keramických střepů zde byla doložena přítomnost mladšího stupně moravské malované keramiky, kultury nálevkovitých pohárů (baalberská fáze), bolerázský stupeň badenské kultury, kultura řivnáčská a kultura kulovitých amfor (Zápotocký 1998, 576 - 581).

Nedostatečná dokumentace, amatérský způsob odkryvu a minimální nálezový fond znemožňuje širší interpretaci, ale je velmi pravděpodobné, že sídlení bylo na této lokalitě mnohem rozmanitější (Zápotocký 1998, 582).

7 ROLE OHRAZENÝCH AREÁLŮ

U posuzování funkce pravěkých ohrazení/hradišť hraje roli úhel pohledu konkrétního badatele a paradigma, kterým je v určitou dobu ovlivněn. Názory bývají velmi rozdílné, zvláště, co se týče těchto staveb vykazujících ne jednu funkci (Kuna 2000, 404). Na otázku účelu těchto výšinných hradišť se již začátkem 20. století snažili zodpovědět naši přední badatelé. Dlouho byla považována za obchodní stanice, tzv. emporia (např. Stocký 1926, 153) nebo za stavby obranného rázu. V poslední době, jak se již několikrát zmiňuji, bývají interpretována jako místa symbolického či kultovního charakteru. Jan Turek (1997) ohrazené lokality přirovnává k západoevropským megalitickým stavbám. Tvrdí, že mohly například sloužit k nenápadné formě pohřbívání nebo ke směně kamenných seker (Turek 1997, 34). Pro tento argument hovoří kupříkladu (nížinné) ohrazení v Makotřasech u Prahy, v jehož příkopu byly nalezeny sekundárně uložené lidské ostatky patřící baalberskému stupni kultury nálevkovitých pohárů.

Otázkou smyslu a funkce ohrazených areálů se také zabývá dánský archeolog Niels H. Andersen (1997). Diskutuje jejich účel na základě poznatků velkého množství neolitických a eneolitických ohrazení a věnuje jim pozornost z hlediska všech možných interpretací. Přiklání se také k názoru, že ohrazené areály sloužily jako místo, kde se shromažďovali lidé z okolních osad, aby zde dočasně pohřbili své blízké, jejichž těla byla poté exhumována a pohřbena na jiných místech nebo zůstávala na lokalitách ve formě roztroušených nebo spálených kostí (Andersen 1997, 307 a 309).

Dalším názorem je fakt, že tyto opevněné osady vznikaly z důvodu potřeby ochrany před jinými kulturami (kdy by v úvahu připadala kultura se

šňůrovou keramikou a se zvoncovitými poháry). Těžko si lze ale představit, že by ohrazování bylo vyvoláno podobnou situací (Pleiner 1978, 277).

7.1 Řivnáčská kultura

Řivnáčská ohrazení se téměř ve všech případech nacházejí v dominantních, přírodou chráněných polohách poblíž vodního zdroje. Nejsou ale, jak bylo dříve předpokládáno, jedinou skutečnou formou sídliště této kultury, nýbrž jsou součástí husté sídelní sítě skládající se z výšinných sídlišť (popř. jednoduše opevněných), hradišť, hradisek a rovinných osad. Geograficky se tyto areály rozkládají především ve středních Čechách, kde tvoří s rovinnými sídlištěmi velmi hustou síť, s občasnými výskyty na Chomutovsku či Čáslavsku.

7.2 Srovnání vybraných lokalit

Pokud srovnáme popisované lokality na základě rozlohy (obr. 2), zjistíme, že největší lokalitou jsou Zámky u Bohnic, což ale může být zavádějící, protože řivnáčské kultuře na této lokalitě náleží zatím jen pár sídlištních objektů a stopy po palisádovém opevnění na jihovýchodní straně. Na Čertovce, která je svou rozlohou téměř třikrát větší než Homolka a Denemark, byly odkryty pouze čtyři řivnáčské polozemnice, což ale může být vysvětleno zničením lokality erozí nebo narušením mladším středověkým osídlením. Toto platí u více lokalit, zvláště u Slánské hory, těžbou téměř zničeného sídliště. Extrémní geomorfologická poloha, jako například u Zámek u Bohnic, také může limitovat četnost sídlení.

Pro srovnání fortifikačních děl jsem využila pouze čtyři lokality (obr. 3). Lze vyčíst, že jedinou „anomálií“ je hradiště Denemark, který je svou zástavbou v řivnáčské kultuře zatím jedinečný. Slánská hora není součástí grafu, jelikož zde zatím nebylo řivnáčské opevnění prokázáno. U čtyř poloh existují doklady minimálně dvou stavebních fází a alespoň jednoho palisádového opevnění.

Lokality mají mnoho dalších společných faktorů (obr. 2). Všech deset hradisek bylo situováno ve strategických polohách v blízkosti vodního zdroje. Nadmořská výška kolísá mezi 180 – 384 m (obr. 1).

Nálezový inventář těchto ohrazených areálů řivnáčské kultury tvoří kromě keramiky, kamenné a kostěné industrie, také ojedinělé nálezy lidských ostatků (Homolka, Denemark, Slánská hora), často nalézáných v jamách, chatách či příkopech. Toto může být argumentem pro interpretaci těchto míst jako kultovních, ale je to jeden z mnoha elementů, která řivnáčská ohrazení vykazují.

7.3 Zázemí ohrazených areálů

V této části práce jsem zkoumala osídlení v okolí tří výšinných lokalit (obr. 7), kterými byly Homolka u Stehelčevsi, Slánská hora a Čertovka u Vraného nacházejícími se v okrese Kladno. Tento pás, dlouhý necelých třicet kilometrů, tvoří 17 řivnáčských poloh, takže celkem byla shromážděna data pro dvacet lokalit (tab. 1). Okolí těchto ohrazených areálů bylo zkoumáno v okruhu asi 15 kilometrů s relativně chudými výsledky.

V okolí výšinného sídliště Homolka u Stehelčevsi se nejbližše nachází poloha „U zájezda“ (250 m) a poloha „V rovinách“ (920 m), vzdálenější jsou poté lokality Buštěhrad (2,3 km) jižně od Stehelčevsi; jihovýchodně dále Makotřasy – Na ostrově (4 km), Makotřasy – Za starým zámek (5 km) a na severozápad Koleč – Cihelna (3,2 km). Na těchto lokalitách se řivnáčská kultura projevuje sídlištní aktivitou včetně jedné pohřební, a to v poloze „U zájezda“.

Řivnáčské lokality v okolí Čertovky u Vraného a Slánské hory jsou již mizivé. Jedná se totiž především o neurčité lokality s ojedinělými nálezy a i jejich vzdálenost je relativně vysoká. V těsné blízkosti Čertovky se nachází polohy „Žižkaperk“ a „Nad splavem“, další nejbližší lokalitou s ojedinělým nálezem jsou poté Zlonice (6 km).

400 m od Slánské hory se nachází rovinná poloha „jihovýchodní úpatí“, a poloha „východně od města“ (1 km). Na severozápad od Slaného se poté vyskytují dvě lokality s ojedinělým nálezem, a to Dřínov (6 km) a Královice (4,6 km). Směrem na západ se vyskytuje blíže neurčená lokalita Studeněves (3,7 km) a za ní lokalita Řísuty (6,6 km). Jihovýchodně jsou to poté Želenice (5 km) a Pchery (4,5 km). I v těchto případech se jedná pouze o ojedinělé nálezy.

Všechny lokality se nacházejí v poměrně těsné blízkosti vodního toku, a jejich nadmořská výška se pohybuje mezi 222 až 340 m. Nicméně, je důležité zmínit, že 8 z těchto poloh je definováno jako ojedinělý nález a jsou tedy lokalizovány pouze na střed katastru.

Ačkoli je tato pramenná základna poměrně limitovaná, lze vidět, že i zde se osídlení skládá z hlavních „center“ obklopených rovinnými sídlišti, tvořícími dohromady koncentrovanou strukturu.

7.4 Účel ohrazených areálů řivnáčské kultury

Ohrazené lokality středního eneolitu se obecně v jistých směrech podobají starším neolitickým rondelům či časně eneolitickým příkopovým ohrazením (například obnovování příkopů či stopy po nedokončení ohrazení). Podobají se i michelsberským ohrazením, a to zejména formou upravování vstupů v podobě palisádových koridorů (John 2010, 41). Například Homolka u Stehelčevsi se systémem příkopů podobá ohrazeným areálům kultury nálevkovitých pohárů a michelsberské kultury (Andersen 1997, 170).

Výšinná či opevněná sídliště nejsou v kulturní sféře současné s řivnáčskou výjimkou. Například pro českou chamskou kulturu jsou typická zejména výšinná sídliště s doklady opevnění. Výšinná sídliště jevišovické kultury na Moravě, zčásti současné s řivnáčskou, také vykazují stopy po opevnění, a to samé platí i u výšinných sídlišť kultury nálevkovitých pohárů (Ehrich - Pleslová-Štiková 1968, 135; John 2010, 35).

Největší rozdíl ale spočívá v přítomnosti obytných jednotek. Jejich doklady jsou ve starším eneolitu, co se týče ohrazených areálů, mizivé, kdežto u řivnáčské kultury se jedná o jakousi pravidelnost. Počet obytných jednotek je v některých případech velmi výrazný (Denemark, Homolka). U ohrazení michelsberské kultury či kultury nálevkovitých pohárů spíše převažuje funkce rituálního charakteru, čemuž napovídá absence domů a naopak častá přítomnost symbolů či zvířecích pohřbů a dokladů manipulace s ostatky (Andersen 1997, 305 a 307).

Zatím nebyla objevena řivnáčská výšinná lokalita, která by svědčila o nějaké převažující funkci, neboť všechny vykazují známky polyfunkčního centra. Častý výskyt obytných jednotek ale může naznačovat, že je zde určitá dominance profánního charakteru využívání. Dobrým příkladem je Denemark u Kutné Hory, interpretovaný jako polyfunkční chráněný areál s vymezeným profánním a kultovním prostorem (rozdělení akropole na dvě části jednoduchou palisádou se širokým vstupem). Z hlediska nezemědělské povahy tohoto areálu byli obyvatelé Denemarku závislí na zásobování blízkými osadami. Ve druhé stavební fázi se z osady stává mohutná skalní pevnost, svou strukturou a prolínáním jednotlivých fortifikačních prvků v řivnáčské kultuře v podstatě jedinečná (Zápotocký - Zápotocká 2008, 284). Přestavba na mohutnou skalní fortifikaci může v tomto případě svědčit o zhoršujících se poměrech mezi jednotlivými osadami a strachu z napadení. Poměrně vysoký počet nalezených domů ale opět potvrzuje, že je důraz kladen spíše na obytný účel tohoto areálu.

Argumentačně tedy nelze vyloučit, že řivnáčské ohrazené areály měly symbolický či rituální účel, ale na základě polohy, zázemí, zástavby a nálezového inventáře lze říci, že z větší části dominuje profánní charakter využívání projevující se zejména častým výskytem obytných jednotek.

8 ZÁVĚR

Práce shrnuje poznatky o desíti řivnáčských ohrazených areálech, k jejichž popisu jsem převážně využila literaturu a nálezové zprávy uložené v digitálním archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

První část je zaměřena na stručnou charakteristiku eneolitu, řivnáčské kultury a fenoménu ohrazování. Další část popisuje vybrané lokality a v poslední kapitole je věnována pozornost účelu a roli těchto areálů na základě získaných poznatků, analýzy zázemí tří vybraných poloh a kompilace z literatury.

Všech deset srovnaných lokalit bylo umístěno ve strategických polohách v blízkosti vodního zdroje. Liší se zejména rozlohou a topografickým umístěním, což v některých případech (Zámky u Bohnic) může vysvětlovat nečetnost sídlení.

Je zřejmé, ačkoli nelze vyloučit symbolický účel, že byl důraz ohrazených areálů řivnáčské kultury kladen spíše na jejich obytnou funkci, tedy na profánní charakter využívání. Obytné jednotky jsou oproti časnému či starému eneolitu často integrální součástí těchto areálů, kdežto v ohrazení michelsberské kultury nebo kultury nálevkovitých pohárů jsou nálezy obytných jednotek takřka mizivé a sloužila nejspíše jako kultovní nadkomunitní areál.

Cílem této práce bylo utvořit smysluplný popis mnou vybraných poloh a na jeho základě diskutovat jejich účel, roli v sídelní struktuře a srovnat lokality s podobnými ohrazeními. Domnívám se, že práce nepřináší nové poznatky týkající se ohrazených areálů řivnáčské kultury, ale přinejmenším podává ucelenější obraz o těchto zajímavých lokalitách.

9 RESUMÉ

This thesis summarizes the findings of nine Řivnáč hilltop enclosure sites, the description of which was derived from literature and finding reports from the

digital archive of the Archaeological Institute of the Academy of Sciences in Prague.

The first section focuses on the characterization of the eneolithic period, the Řivnáč culture and the phenomenon of enclosures. The next section describes selected sites, and the last chapter addresses the purpose and role of these areas based on acquired knowledge, spatial analysis of three selected sites, and literature.

. All nine sites in this comparison are located in strategic positions near water sources. They differ notably in size and topography, which in some cases may serve to explain the relatively low number of dwellings uncovered at certain sites (Zámky-Bohnice, hradiště Šárka).

It is obvious, although the symbolic purposes can not be disregarded, that the emphasis of the enclosed areas of the Řivnáč culture were put more on the residential function, namely the use of secular applications. Residential units are often, compared to the early or old eneolithic period, an integral part of these areas, whereas the findings of houses in enclosed areas of the Michelsberg culture or the Funnel beaker culture are usually negligible and were most likely used as cult places.

The intent of this thesis was to create a coherent description of the selected sites in order to discuss their purpose, their role in settlement structure, and correlations with other similar locations.

I do not believe that this work presents any new information on enclosure sites of the Řivnáč culture, but it presents a more complete picture of these important archaeological areas.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Andersen, N. H. 1997: The Sarup Enclosures. The Funnel Beaker Culture of the Sarup site including two causewayed camps compared to the contemporary settlements in the area and other European enclosures. Jutland Archaeological Society Publications 33:1. Århus.

Beneš, F. X. J. 1868: Šárka, Památky archeologické VII, 165 - 184.

Borkovský, I. 1949: Hlášení o výzkumu na Řivnáči. Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze, čj. 1766.

Buchvaldek, M. 1985: Dějiny pravěké Evropy. Praha.

Dobeš, M. a kol. 2007: Zhloubená chata ze středního eneolitu v Praze 9 - Miškovcích. Výsledky archeologických a přírodovědných analýz. Památky archeologické 98, 31 - 108

Erich, R. W. - Pleslová-Štiková, E. 1968: Homolka: an eneolithic site in Bohemia. Praha.

Fewkes, V. J. 1932: Excavations in the Late Neolithic Fortress of Homolka in Bohemia. *Proceedings American Philosophical Society* 71, 357 - 392.

Gojda, M. – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M. 2002: Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu. *Archeologické rozhledy* 54, 371 - 430.

Gojda, M. 2015: Hradiště Šárka. Projekt nedestruktivního archeologického výzkumu. Plzeň.

John, J. 2010: Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách. *Opomíjená archeologie* 1. Plzeň.

Knor, A. 1942: Slánská hora, okr. Slaný. Pravěké osídlení. Nálezová zpráva čj.1156/42. *Archiv nálezových zpráv AU AV ČR Praha*.

Knor, A. 1957a: Eneolitická a únětická opevněná osada ve Vraném na Slánsku. *Referáty za rok 1956*. Liblice. 51 - 58.

Knor, A. 1966: Vraný, okr. Kladno. "Čertovka". Nálezová zpráva čj. 3441/86. *Archiv nálezových zpráv AU AV ČR Praha*.

Křivánek, M. 2010: Geofyzikální průzkum hradišť Přerovská hůra a Zámka ohrožených stavebním záměrem. *Archeologické rozhledy* LXII, 480 - 498.

Kuna, M., *Česká archeologie v postmoderní době*. *Archeologické rozhledy* 52, 404 – 408.

Nový, P. a kol. autorů. 2011: *Roztoky očima staletí*. I. díl. Roztoky.

Lutovský, M. - Smejtek, L. a kol. 2005: *Pravěká Praha*. Praha.

Mašek, N. 1971: Pražská výšinná sídliště pozdní doby kamenné. *Acta Musei Pragensis* 71. Praha.

Moucha, V. 1953: Záchraný výzkum Slánská hora. Nálezová zpráva čj. 4971/53. *Archiv nálezových zpráv AU AV ČR Praha*.

Moucha, V. 1959: Závěrečná zpráva o výzkumu na eneolitickém a starobronzovém výšinném sídlišti na Slánské hoře 1959. Nálezová zpráva čj.5071/59. *Archiv nálezových zpráv AU AV ČR Praha*.

Moucha, V. 1994: Slánská hora v pravěku (archeologické nálezy na území města Slaného). In: *Kniha o Slaném*. Slaný, 17 - 24.

Nechvátal, B. a kol. 2012: Záchraný archeologický výzkum na raně středověkém hradišti v Šárce. *Archaeologia historica* 37/2, 401 - 418.

Neustupný, E. (ed.) – Dobeš, M. – Turek, J. – Zápotocký, M. 2008: Archeologie pravěkých Čech. 4. Eneolit. Praha.

Píč, J.L. 1908: Z výzkumu našich hradišť. Památky archeologické a místopisné 22, 520 - 532

Pleiner, R. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.

Pleslová-Štiková, E. 1963: Dokončení výzkumu na řivnáčském výšinném sídlišti Homolka u Stehelčevsi. Archeologické rozhledy 15, 134 - 142.

Pleslová-Štiková, E. 1971: Poznámky k otázce synchronizace kultur jevišovické a řivnáčské. SPFFBU E 16, 85 - 88.

Pleslová-Štiková, E. 1985: Makotřasy: A TRB Site in Bohemia. Fontes Archeologici Pragenses 17, Praha.

Podborský, V. 1997: Dějiny pravěku a rané doby dějinné. Brno.

Rýzner, Č. 1883: Řivnáč, předhistorické hradiště u Levého Hradce. Památky archeologické 12, 209-216, 241-248, 299 - 302.

Schmidt, V. 1895: Slánská hora a její předhistoričtí obyvatelé. Památky archeologické a místopisné 16, 593 - 636.

Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Smolík, J. 1881: Něco o Hradištích, zvláště o Hradišti na Slanské Hoře. Památky archeologické a místopisné 11, 443 - 454.

Stocký, A. 1926: Pravěk Země České. Díl I. Věk kamenný. Praha.

Turek, J. 1997: Nález misky typu "Lublaňských blat" z Prahy - Šárky. Úvahy o významu eneolitických opevněných výšinných sídlišť. Archaeologica Pragensia 13, 29 - 37.

Zápotocký, M. 1998: Čáslavská kotlina v eneolitu (2. část). Archeologické rozhledy 50, 562 - 583.

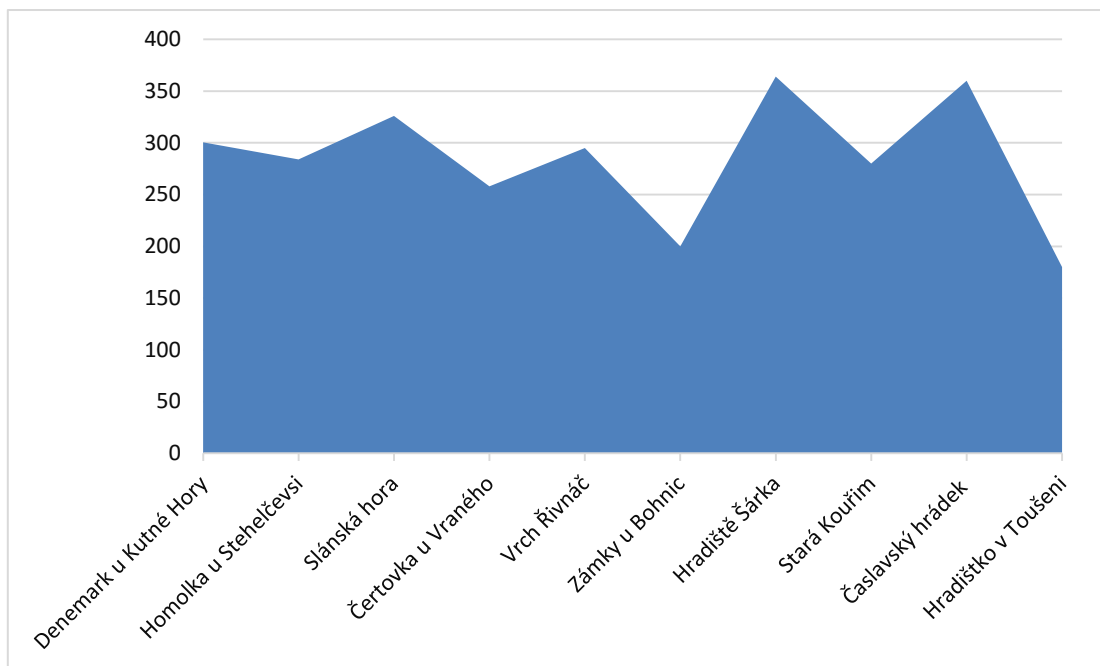
Zápotocký, M. – Zápotocká, M. 2008: Kutná Hora – Denemark. Hradiště řivnáčské kultury (ca 3000-2800 př. Kr.). Památky archeologické – Supplementum 18.

Žebera, K. 1952: Eneolitické hradiště u Vraného na Slánsku. Archeologické rozhledy 4, 26 - 28.

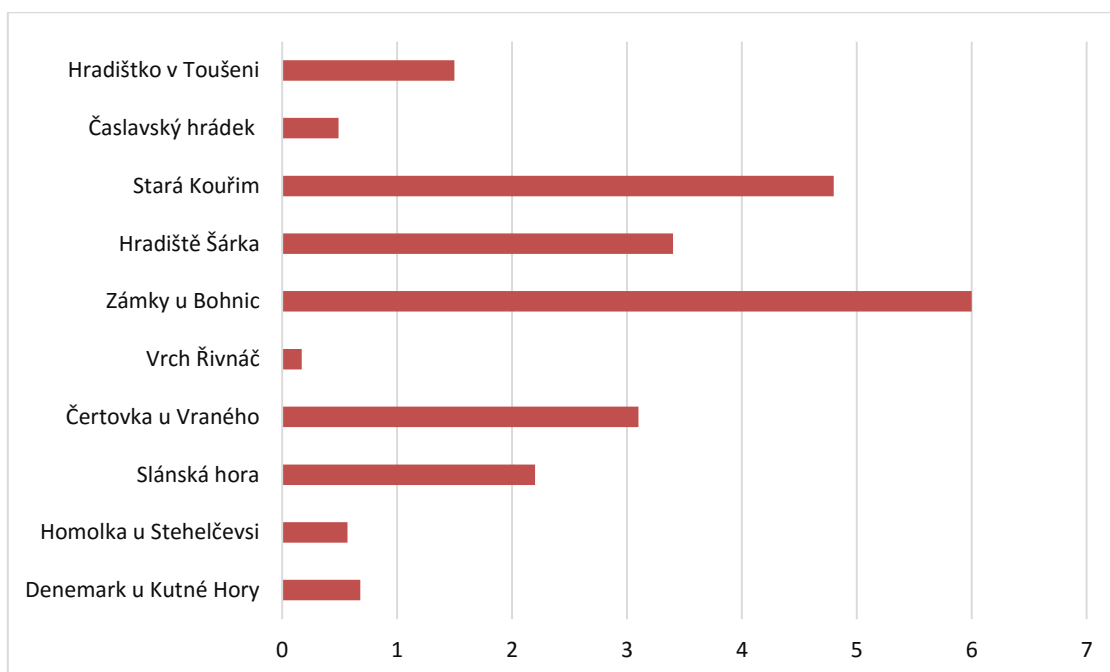
Internetové odkazy:

http://stredovek.com/list_photo.php?category=hradiste&object=Stehelceves
(cit. 27.4.2016)

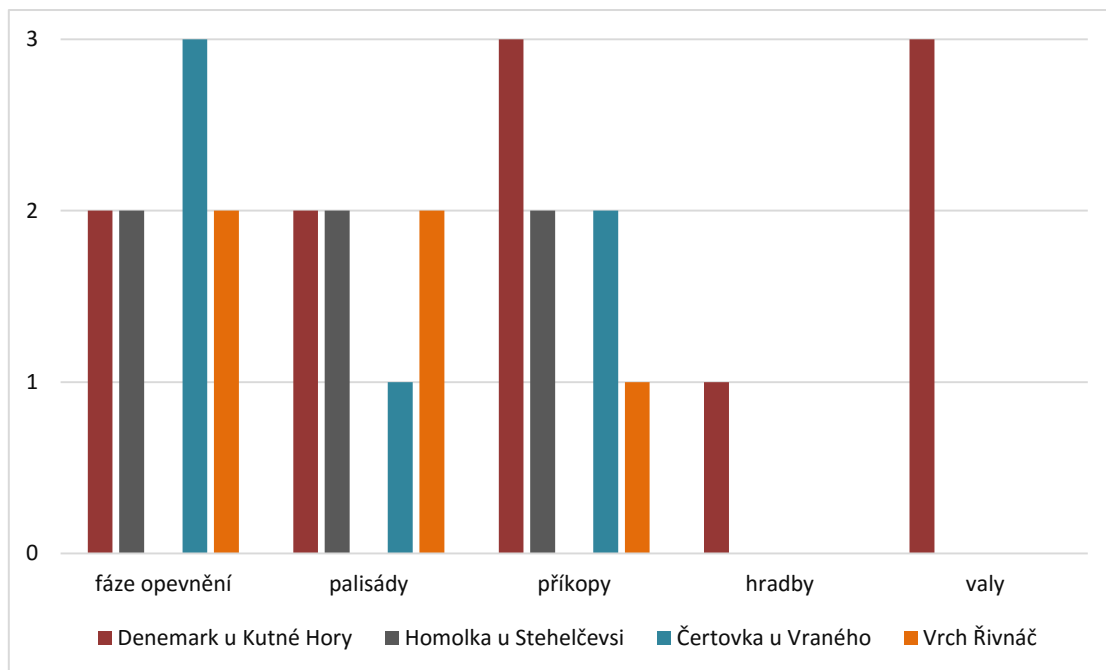
11 SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obr. 1 Nadmořská výška vybraných lokalit

Obr. 2 Rozloha vybraných lokalit v ha

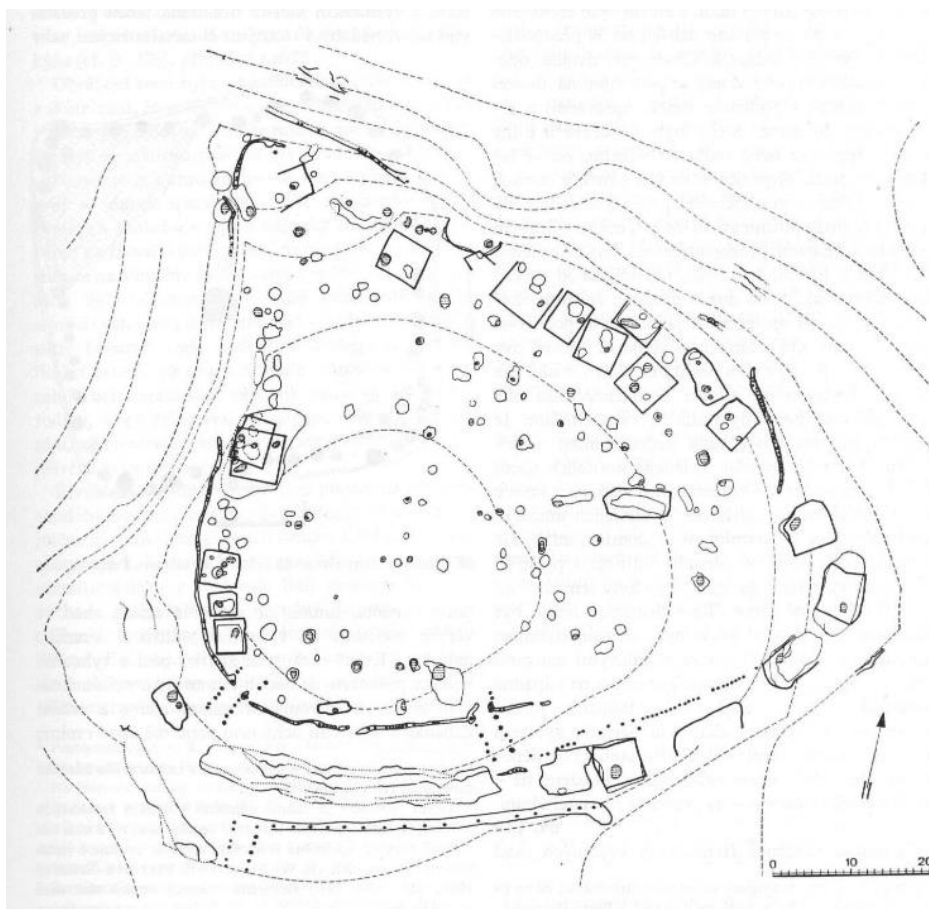
Obr. 3 Fortifikační díla vybraných lokalit

Obr. 4 Celkový pohled na hradiště Denemark (Zápotocký – Zápotocká 2008, obr. 2, 10)

Obr. 5 Základ čelní zdi na východním okraji akropole Denemarku (Zápotocký – Zápotocká 2008, obr. 59 a 60, 154)

Obr. 6 Zjednodušený plán Homolky u Stehelčevsi (Pleiner 1978, obr. 68, 275)

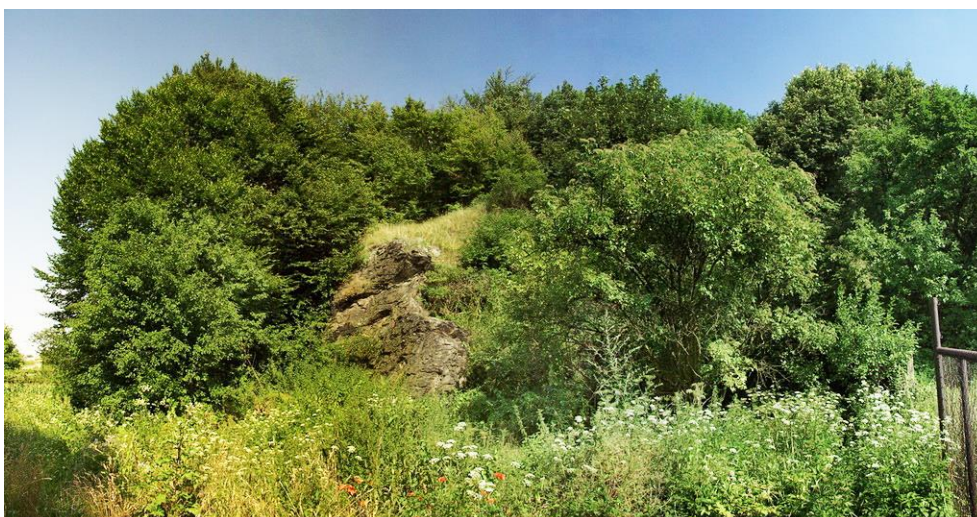

Obr. 7 Zázemí vybraných areálů – červeně vyznačena nížinná sídliště, černě ojedinelé nálezy, modře výšinná sídliště (číslování dle tabulky 1)

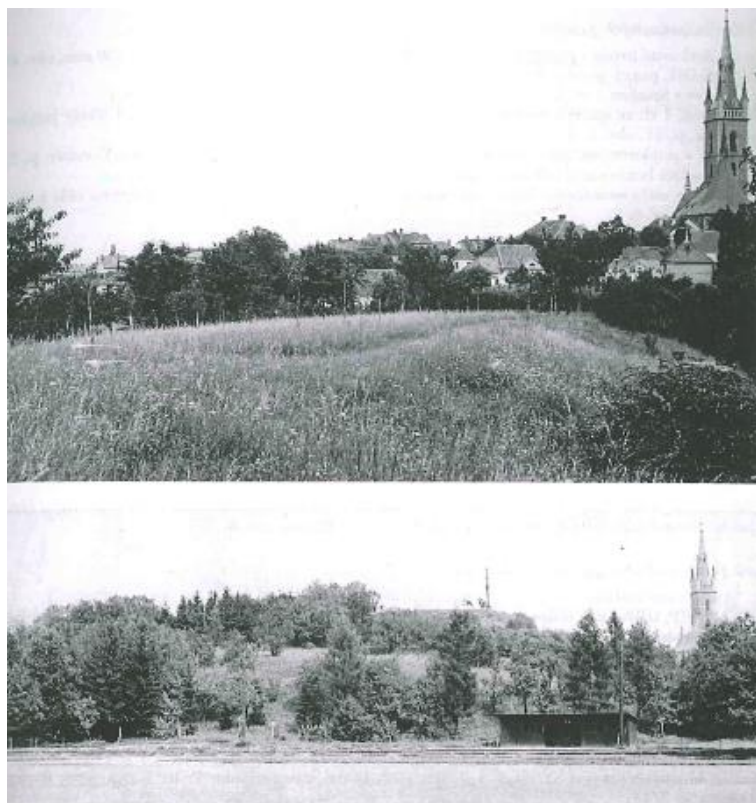
	A	B	C	D	E	F	G	H
1	lokality	X	Y	aktivita	typ lokality	nadmořská výška m n. m.	vzdálenost od vodního toku (m)	lokalizace
2	Buštěhrad - Na vršku, U sklepa	-758122	-1033280	sídlištní	nížinná	340		170 přesná
3	Dřínov	-764899	-1018704	ojedinělý nález	nížinná	270		340 střed katastru
4	Koleč - Cihelna	-755411	-1028730	sídlištní	nížinná	259		160 střed katastru
5	Královice	-765895	-1019999	ojedinělý nález	nížinná	241		120 střed katastru
6	Makotřasy - Na ostrově	-755688	-1034828	sídlištní	nížinná	303		130 přesná
7	Makotřasy - Za starým zámkem	-755081	-1035407	sídlištní	nížinná	296		12 přesná
8	Pchery	-762801	-1028403	ojedinělý nález	nížinná	311		1150 střed katastru
9	Řisuty	-770296	-1024802	ojedinělý nález	nížinná	310		190 střed katastru
10	Slaný - V od města	-762697	-1024268	sídlištní	nížinná	287		500 přesná
11	Slaný - JV úpatí	-763316	-1024142	sídlištní	nížinná	289		530 přesná
12	Slaný - Slánská hora	-763688	-1023992	sídlištní	výšinná	326		250 přesná
13	Stehelčeves - V rovinách	-758356	-1031077	sídlištní	nížinná	284		430 přesná
14	Stehelčeves - U zájezda	-757341	-1031400	sídlištní, pohřební	nížinná	294		250 přesná
15	Stehelčeves - Homolka	-757439	-1031154	sídlištní	výšinná	284		80 přesná
16	Studeněves	-767400	-1024304	?	nížinná	285		50 střed katastru
17	Vraný - Žižkaperk	-766047	-1012568	sídlištní	výšinná	278		260 přesná
18	Vraný - Nad splavem	-766211	-1012960	sídlištní	výšinná	276		50 přesná
19	Vraný - Čertovka	-766416	-1012681	sídlištní	výšinná	258		120 přesná
20	Zlonice	-763103	-1017902	ojedinělý nález	nížinná	222		60 střed katastru
21	Želenice	-759204	-1026801	ojedinělý nález	nížinná	297		1000 střed katastru

Tab. 1 Lokality v zázemí vybraných areálů a jejich vlastnosti

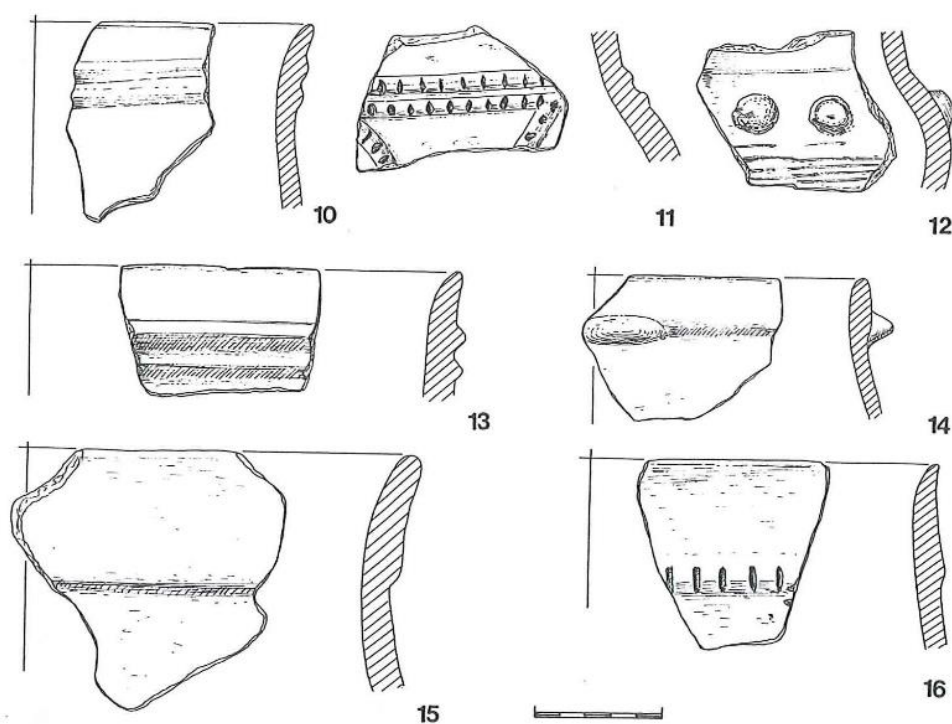

Obr. 7 Pohled na Homolku u Stehelčevsi

(http://stredovek.com/list_photo.php?category=hradiste&object=Stehelceves,
27.4.2015)

Obr. 8 Čáslavský hrádek. Nahoře: náhorní plošina, dole: celkový pohled
(Zápotocký 1998, obr. 2, 565)

Obr. 9 Řivnáčské keramické fragmenty z Čáslavského hrádku (Zápotocký 1998, obr. 7, 572)

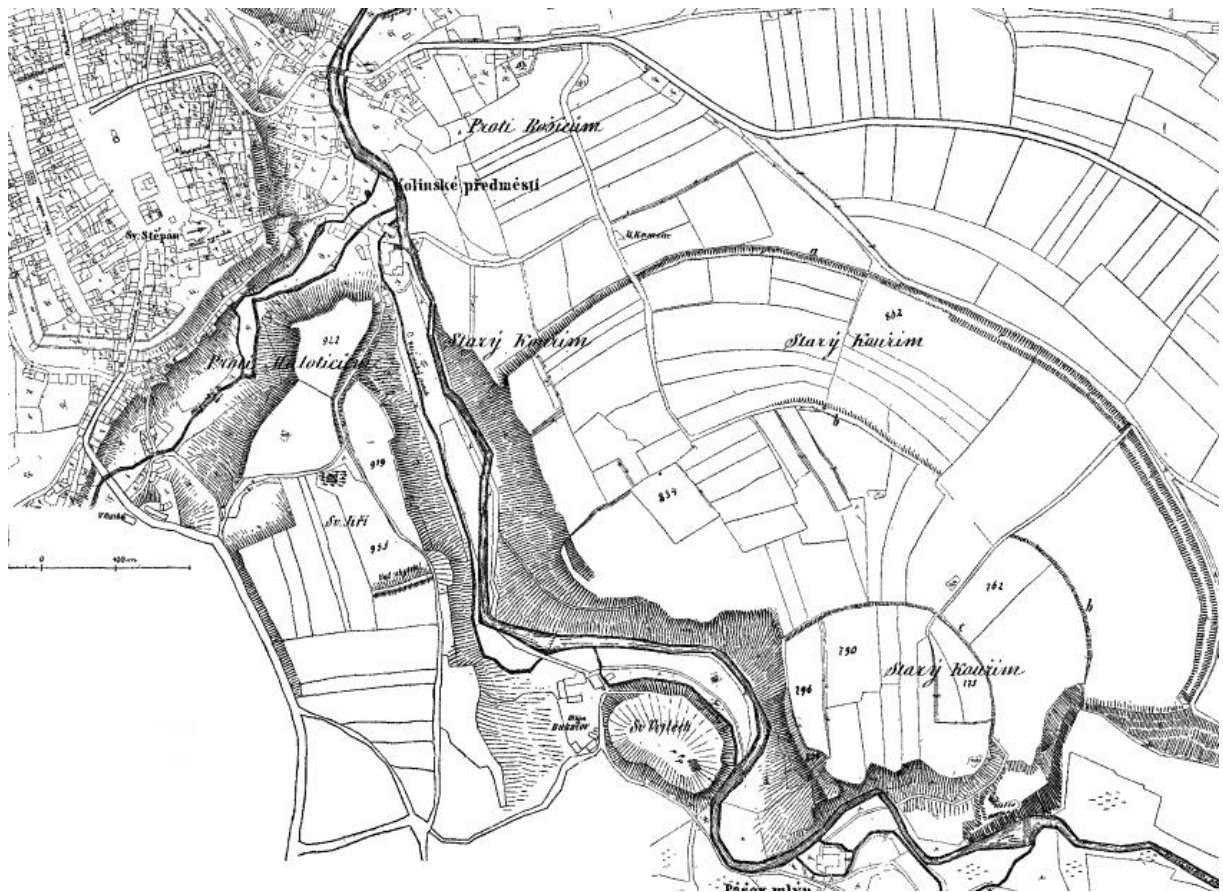

Obr. 10 Hradiště Šárka - Šestákova a Kozákova skála (Gojda 2015, obr. 5, 7)

Obr. 11 Hradiště Šárka – akropole Kozákovy skály (Gojda 2015, obr. 1, 4)

Obr. 12 Stará Kouřim (Přč 1908, obr. 1, 522)